

Η υλική δύναμη των ιδεών

Πέτρος Παπασαραντόπουλος

Μετά την καθολική αποτυχία (πολιτική, οικονομική, ανθρωπολογική) των επαγγελιών της Οκτωβριανής Επανάστασης και της κομμουνιστικής εσχατολογίας, άνοιξε μια μεγάλη συζήτηση, ιδίως στην ευρωπαϊκή Αριστερά¹, για τα αίτια αυτής της διάψευσης των προσδοκιών.

Τρεις ήταν οι σημαντικότερες ερμηνείες που προτάθηκαν:

- 1) Η θεωρία του κομμουνισμού, δηλαδή ο μαρξισμός, δεν εφαρμόστηκε σωστά στην πράξη στη Ρωσία από τον Στάλιν, που είναι ο κύριος υπεύθυνος της τραγωδίας που βίωσε η χώρα αυτή, με το Γκουλάγκ και τα εκατομμύρια των νεκρών. Με άλλα λόγια, μια ορθή θεωρία που εφαρμόστηκε με λάθος τρόπο.
- 2) Ο κομμουνισμός απέτυχε στη Ρωσία επειδή ήταν μια καθυστερημένη χώρα, φεουδαρχική κατά βάση, ενώ ο Μαρξ είχε προβλέψει ότι η σοσιαλιστική επανάσταση θα ξεκινούσε από τις ανεπτυγμένες χώρες της Δύσης. Άρα και ο Λένιν και ο Στάλιν ευθύνονται για τις ολοκληρωτικές μεθόδους που ακολούθησαν, αλλά και πάλι δεν ευθύνεται η θεωρία του μαρξισμού, αλλά οι ειδικές συνθήκες της Ρωσίας που δεν ήταν ώριμη για να δεχτεί την εφαρμογή του κομμουνισμού όπως τον οραματίστηκαν ο Μαρξ και ο Ένγκελς με το Κομμουνιστικό Μανιφέστο το 1848.
- 3) Σύμφωνα με την τρίτη ερμηνεία, το θεμελιώδες αίτιο της αποτυχίας του κομμουνισμού δεν ήταν η ατελέσφορη εφαρμογή του, είτε από λάθος πρόσωπα (Λένιν, Στάλιν) είτε σε λάθος χώρα (τσαρική Ρωσία), αλλά η ίδια η κοσμοθεωρία του μαρξισμού, που στον πυ-

¹ Πέτρος Παπασαραντόπουλος, «Ευρωπαϊκή Αριστερά και Οκτωβριανή Επανάσταση – Ένας επώδυνος απογαλακτισμός», *The Books' Journal*, τεύχος 80, Σεπτέμβριος 2017.

ρήνα της εμπεριέχει το γονίδιο του Ολοκληρωτισμού. Κατά συνέπεια, ό,τι έγινε ήταν αναπόφευκτο και μοιραίο.

Σε αυτή τη διεθνή συζήτηση, που ελάχιστα έχει απασχολήσει τον δημόσιο διάλογο στην Ελλάδα παρεμβαίνει, με το παρόν βιβλίο *Το Νεκροταφείο των Ιδεών*, ο Λεωνίδας Χατζηπροδρομίδης, που είναι ένας από τους σημαντικότερους μελετητές του λενινιστικού και της ιδεολογικής πλευράς του μαρξισμού στην Ελλάδα. Ο Χατζηπροδρομίδης μας έχει ήδη δώσει μια πρόγευση των βασικών του θέσεων με το προηγούμενο βιβλίο του *Ο Σταλινισμός και οι μεταμοντέρνοι θαυμαστές του*².

Ο συγγραφέας, παρά τη βιωματική του σχέση με την Αριστερά, που του κόστισε πολλά χρόνια διώξεων και φυλακίσεων από τη δικτατορία των συνταγματαρχών, δεν διστάζει να τοποθετηθεί με σαφήνεια και να επιχειρηματολογήσει υπέρ της τρίτης εκδοχής. Με διανοητικό θάρρος και γενναιότητα γράφει σχετικά: «Ο Μαρξ ανήγαγε ως πρωταρχικό παράγοντα τον οικονομικό και υποτίμησε τον παράγοντα εξουσία. Επίσης για τις ανάγκες εκλαΐκευσης των ιδεών του απλούστευσε την άνοδο του προλεταριάτου στην εξουσία, και την κατάργηση της ταξικής προϊστορίας».

Εδώ φτάνουμε, σύμφωνα με τον Χατζηπροδρομίδα, στον πυρήνα του προβλήματος της μαρξικής θεωρίας. Είναι η υποτίμηση του ατόμου, της ελευθερίας της βούλησής του, η αποθέωση του οικονομικού και του κοινωνικού, που οδηγούν στον ολοκληρωτισμό³. Οι άνθρωποι αντιμετωπίζονται ως απλά υποστυλώματα των οικονομικών δομών, όπως ρητά τα περιγράφει ο Μαρξ και το υπογραμμίζει ο Χατζηπροδρομίδης: «Στην κοινωνική παραγωγή της ζωής τους, οι άνθρωποι έρχονται σε καθορισμένες, αναγκαίες, *ανεξάρτητες απ' τη θέλησή τους σχέσεις* (υπογράμμιση δική μου), σε παραγωγικές σχέσεις που αντιστοιχούν σε μια ορισμένη βαθμίδα ανάπτυξης των υλικών παραγωγικών τους δυνάμεων. Το σύνολο αυτών των παραγωγικών σχέσεων αποτελεί την οικονομική διάρθρωση της κοινωνίας, την πραγματική βάση, που πάνω της υψώνεται ένα νομικό και πολιτικό εποικοδόμημα και στην οποία αντιστοιχούν

² Λεωνίδας Χατζηπροδρομίδης, *Ο Σταλινισμός και οι μεταμοντέρνοι θαυμαστές του*, Επίκεντρο, 2013.

³ Πέτρος Παπασαραντόπουλος, «Ο “νέος άνθρωπος” της Οκτωβριανής Επανάστασης», *ΤΑ ΝΕΑ*, 4 Νοεμβρίου 2017.

ορισμένες μορφές κοινωνικής συνείδησης. Ο τρόπος παραγωγής της υλικής ζωής καθορίζει την κοινωνική, πολιτική και πνευματική πορεία (προτσές) της ζωής γενικά. Δεν είναι η συνείδηση των ανθρώπων που καθορίζει το είναι τους, μα αντίθετα το κοινωνικό είναι που τους καθορίζει τη συνείδησή τους»⁴.

Κατά συνέπεια, η επικράτηση του κομμουνισμού αποκτά χαρακτηριστικά ιστορικής νομοτέλειας. Οι παραγωγικές δυνάμεις θα έλθουν σε σύγκρουση με τις παραγωγικές σχέσεις, αυτό είναι ένας «σιδερένιος νόμος της Ιστορίας». Με τα λόγια του Χατζηπροδρομίδη, «η βεβαιότητα της μαρξικής ερμηνείας για την κοινωνική αλλαγή, ενισχύει στο έπακρο τον βολонταρισμό και τον καθιστά επικίνδυνο, αφού ο μεσσιανισμός караδοκεί. Το χειρότερο είναι ότι στ' όνομα της τελικής απελευθέρωσης της ανθρωπότητας, μπορούν να δικαιολογούνται τερατώδη εγκλήματα και να αποσιωπούνται, όπως συνέβη με τον σταλινισμό».

Το πρόβλημα, κατά συνέπεια, έγκειται στην ίδια τη θεωρητική βάση της κομμουνιστικής κοσμοθεωρίας, που είναι ο μαρξισμός. Πρόκειται για μια ιδεολογία ολιστική, μεσσιανική, εσχατολογική, ολοκληρωτική.

Σήμερα γνωρίζουμε πολύ καλά ότι τίποτα από αυτά που προέβλεπε ο Μαρξ δεν επαληθεύτηκε. Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει ο Κολακόφσκι, «εμπειρική επιβεβαίωση των προβλέψεων του Μαρξ δεν έχουμε, αφού δεν υπήρξε προλεταριακή επανάσταση με το νόημα που την περιέγραψε. Δεν είχαμε δηλαδή αντίφαση ανάμεσα στις παραγωγικές δυνάμεις και στις παραγωγικές σχέσεις ή ανικανότητα του καπιταλισμού για την ανάπτυξη της τεχνικής».

Το είχε επισημάνει ο φιλελεύθερος σοσιαλιστής Κάρλο Ροσέλι, ήδη από το 1930: «η θέση που υποστηρίζω είναι [...] μια θαρραλέα θέση χειραφέτησης. Να αποδεχτούμε ό,τι είναι ζωντανό, να απορρίψουμε ανοιχτά, οριστικά, ό,τι εσφαλμένο, ουτοπικό, συγκυριακό υπάρχει στον μαρξισμό. Το συμπέρασμα λοιπόν στο οποίο κατέληξα είναι ότι ο αληθινά ξεπερασμένος Μαρξ είναι ο Μαρξ θεωρητικός και προφήτης του σοσιαλιστικού κινήματος»⁵.

⁴ Μαρξ-Ένγκελς, *Διαλεχτά Έργα*, το εκδοτικό της ΚΕ του ΚΚΕ, 1952, 1^{ος} τόμος, σελ. 429.

⁵ Κάρλο Ροσέλι, *Φιλελεύθερος Σοσιαλισμός*, Πόλις 2013, σελ. 39.

Είναι αξιοσημείωτη η παρατήρηση που έκανε ο Τίτος Πατρίκιος: «Οι εφαρμογές στην πράξη πηγάζουν από μια ενιαία αντίληψη. Εγώ ως πρόσφατα πίστευα ότι για όλα έφταιγε ο Στάλιν. Μετά έλεγα ότι έφταιγε ο Λένιν. Μετά έριξα το φταίξιμο στον ίδιο τον Μαρξ. Πέρασα πολλά χρόνια μελετώντας τα πιο νεανικά του κείμενα. Έπεσα σε μια επιστολή του, του 1844, τέσσερα χρόνια πριν απ' το “Κομμουνιστικό Μανιφέστο”. Εκεί γράφει πως η ανθρωπότητα ζει υπό καταπίεση και πρέπει να απελευθερωθεί. Αλλά ότι δεν έχει συνείδηση της καταπίεσης αυτής και εφόσον δεν την έχει, δεν μπορεί να απελευθερωθεί. Ο ρόλος μας, έγραφε, είναι να δώσουμε στην ανθρωπότητα αυτή τη συνείδηση. Είτε το θέλει είτε δεν το θέλει. Επί λέξει. Και ανατρίχιασα. Ο νεότερος Μαρξ αυτά...»⁶.

Υπάρχει μια ριζική διαφορά ανάμεσα στον Μαρξ και στους επιγόνους του που άσκησαν εξουσία. Ο Μαρξ δεν έβαψε τα χέρια του με αίμα. Ήταν ένας φιλόσοφος. Αντίθετα, όσοι από τους επιγόνους του άσκησαν εξουσία ευθύνονται για εκατόμβες νεκρών, για εκατομμύρια κατεστραμμένες ζωές και για απίστευτες θηριωδίες.

Όμως, εκείνο που όπλισε τα χέρια τους για να διαπράξουν ανείπωτα εγκλήματα ήταν η υλική δύναμη των μαρξικών ιδεών.

Οι επίγονοι

Για τους επιγόνους του Μαρξ, ο Χατζηπροδρομίδης είναι κατηγορηματικός για την περίπτωση του Λένιν: «Ο Λένιν είναι ο θεμελιωτής του κομμουνιστικού ολοκληρωτισμού με την τρομακτική προσπάθειά του να επιβάλει, εναντίον όλων των συνθηκών, στη Ρωσία των αρχών του 20^{ου} αιώνα, μια νέα μορφή χειραγώγησης και βίας η οποία υποσχόταν να οδηγήσει από την κόλαση στον παράδεισο».

Ο Λένιν στο έργο του *Τι να κάνουμε* απ' το 1902, επισημαίνει ο συγγραφέας, «προωθεί την αντίληψη για το κόμμα Νέου Τύπου, που θα εκπροσωπεί το προλεταριάτο και την αλήθεια του στην ιστορία. Το κόμμα είναι πάνω από τάξεις έχει τα ιερά χαρακτηριστικά ενός μηχανι-

⁶ Γρηγόρης Μπέκος, «Τίτος Πατρίκιος - Δημήτρης Ραυτόπουλος: Η κληρονομιά του “Οχτώβρη”», *ΤΟ ΒΗΜΑ*, 5 Νοεμβρίου 2017.

σμού αυθεντίας και αλήθειας και δημιουργεί κατάσταση απόλυτης πόλωσης: Ή εμείς ή αυτοί. Ο Λένιν θέτει το τρομερό δίλημμα: το ζήτημα μπαίνει μόνο έτσι, είτε αστική είτε σοσιαλιστική ιδεολογία, μέσος όρος δεν υπάρχει (γιατί η ανθρωπότητα δεν έχει επεξεργαστεί καμιά “Τρίτη” ιδεολογία)»⁷.

Τούτων δοθέντων, ο συγγραφέας συμπεραίνει ότι «με τον Λένιν, το 1917, όλες οι κατακτήσεις των αστικών επαναστάσεων, όπως η τυπική ισότητα του πολίτη απέναντι στο νόμο, η διάκριση των εξουσιών, οι ελευθερίες του λόγου, των συγκεντρώσεων, του Τύπου, των συνδικάτων και των κομμάτων καταργήθηκαν επειδή ήταν αστικές, για να τις υποκαταστήσει και να τις εξαφανίσει η δικτατορία του προλεταριάτου, που ήταν η εξουσία του κομματικού μηχανισμού. Η ελευθερία καταργήθηκε επειδή ήταν πηγή αντιδραστικών προθέσεων, για να επιβληθεί η μοναδική αλήθεια και η ελευθερία του ηγέτη του κόμματος».

Σε ό,τι αφορά στον Στάλιν, γραμματέα του κόμματος από το 1924, ο Χατζηπροδρομίδης υποστηρίζει ότι «περνάμε σταδιακά απ’ την ιδεολογία και τα προτάγματά της, στην ιδεολογία ως απολογητική της εξουσίας, κυνικής και παρανοϊκής, για την υπεράσπιση πια των προσωπικών συμφερόντων. Στη νέα κατάσταση το προλεταριάτο και η ιδεολογία έχουν απωθηθεί στο ιστορικό παρελθόν αλλά ο Στάλιν τα επικαλείται, για την προσέλκυση των θυμάτων του και την ψεύτικη λάμψη που προσφέρουν σε άλλες περιοχές του κόσμου. Ο Λένιν είχε προετοιμάσει βαθιά το έδαφος: “Κατεδάφισε” όλη την ιστορία της ανθρώπινης σκέψης συκοφαντώντας τους πάντες ως ιδεαλιστές και προσφέροντας τον γυμνό βολонταρισμό του ως κατάργηση της προϊστορίας, και την εμφάνιση της ιστορίας».

Με τον τρόπο αυτό, το Κόμμα, δηλαδή ο ηγέτης, ανάγεται σε υπέρτατη αλήθεια. Η πολιτική μετασηματίζεται σε θεολογία. Είναι ιδιαίτερα εύστοχη η παρατήρηση του συγγραφέα ότι «η ιδιαιτερότητα της σταλινικής απολογητικής βρίσκεται στην πανίσχυρη ιδεολογική μεταφορά της απόλυτης βεβαιότητας, του τελικού στόχου, σε διαφορετικούς ιστορικούς χρόνους. Μιλώντας για τον Λένιν ή τον Στάλιν ο πιστός ιδεολόγος, μετά από δεκαετίες μπορεί να αποσπάσει συγκεκριμένα

⁷ Βλαντιμίρ Ίλιτς Λένιν, *Τι να κάνουμε*, εκδόσεις Θεμέλιο, 1964, σελ. 51-52.

τσιτάτα και να τα επιβάλλει ως θέσφατα σε κάθε μελλοντική δραστηριότητα. Ο ιδεαλισμός της λενινο-σταλινικής απολογητικής όπως και οι θρησκευτικές αναγνώσεις των θρησκευτικών κειμένων διαμορφώνουν θέσφατα τα οποία μεταφέρονται ανά τους αιώνες ως τις μέρες μας και έχουν ισχύ παρά τις εκτός τόπου και χρόνου πραγματικότητές τους».

Εάν υπάρχει μια διαφορά ανάμεσα στο λενινισμό και το σταλινισμό, αυτή έγκειται στην παρατήρηση του Κολακόφσκι ότι «αυτή (η διαφορά) δεν βρίσκεται στο ότι την εποχή του Λένιν άνθιζε η ελευθερία στο κόμμα και στην κοινωνία, ενώ στην εποχή του Στάλιν αυτή είχε καταπνιγεί, αλλά στο ότι την εποχή του Στάλιν όλη η πνευματική ζωή των λαών της Σοβιετικής Ένωσης είχε βυθιστεί στην πλημμύρα του καθολικού ψέματος. Στο στόμα του Λένιν η τρομοκρατία αποκαλούνταν ακόμη τρομοκρατία, η γραφειοκρατία γραφειοκρατία, οι αντιμπολσεβίκικες εξεγέρσεις των αγροτών το ίδιο. Από την εποχή της σταλινικής δικτατορίας του κόμματος, το σοβιετικό κράτος ήταν άψογο, ενώ η αγάπη του λαού απέναντι στην εξουσία ήταν απεριόριστη».

Η ελληνική περίπτωση

Στο δεύτερο μέρος του βιβλίου ο συγγραφέας μιλάει με πόνο ψυχής για την ελληνική περίπτωση. Βαθύς γνώστης της ελληνικής βιβλιογραφίας, έχοντας μια βιωματική σχέση με την Αριστερά για πολλά χρόνια, δεν διστάζει να μιλήσει έξω από τα δόντια για την ανικανότητα της ελληνικής κομμουνιστικής αριστεράς και την ιδεοληψία της που έσυρε τη χώρα σε Εμφύλιο Πόλεμο. Υποστηρίζει ότι «το ΚΚΕ θυσιάσε το πιο μαζικό κίνημα αντίστασης στην κατοχή, σε μια άνευ προηγουμένου τραγωδία, με έναν εμφύλιο που ήταν προσφορά στη σταλινική πολιτική ελέγχου των χωρών της Ανατολικής Ευρώπης. Με τον τρόπο αυτό επιβεβαιώθηκε το δόγμα ότι η ιδεολογία γίνεται υλική δύναμη όταν την αγκαλιάζουν οι μάζες. Στην περίπτωση μας η ιδεολογία ήταν το ετερόφωτο κόμμα».

Ο Χατζηπροδρομίδης παρατηρεί ότι «οι Έλληνες θυσιάστηκαν όχι για κάποια σοσιαλιστική αλληλεγγύη αλλά για να διατηρήσει και να ενισχύσει ο Στάλιν την τυραννική του εξουσία, κατακτώντας και άλλους λαούς. Η τυφλή ιδεολογική πίστη των Ελλήνων κομμουνιστών είχε το μειονέκτημα ότι, πέρα απ' τον ιδεολογικό μυστικισμό, δεν έβλεπε ούτε

κράτος, ούτε γεωστρατηγικά συμφέροντα, ούτε την ωμή εξουσία του Στάλιν... Σε αυτόν τον στόχο θυσιάστηκε η Ελλάδα και η πίστη των Ελλήνων κομμουνιστών, οι οποίοι τελικά με το στόμα του Νίκου Ζαχαριάδη είπαν: “Το ΚΚΕ επιτέλεσε το διεθνιστικό του καθήκον”. Αλλά ο “διεθνισμός” ήταν μονομερής».

Η περίπτωση του πανίσχυρου, για πολλά χρόνια, ηγέτη του ΚΚΕ Νίκου Ζαχαριάδη, του Έλληνα Στάλιν, με πολλά στοιχεία καρικατούρας, είναι χαρακτηριστική. Όπως χαρακτηριστικά είχε πει ο Πάνος Δημητρίου «ο Ζαχαριάδης ήταν ο μοναδικός μετά τον Στάλιν –τηρουμένων βέβαια των αναλογιών– αρχηγός κομμουνιστικού κόμματος στη Ευρώπη που ανακήρυξε το σύνολο σχεδόν των ηγετικών στελεχών του κόμματός του και πρώην συνεργατών του “χαφιέδες” και “πράκτορες του ταξικού εχθρού”»⁸.

Ενδεικτικό της παρανοϊκής του αντίληψης ήταν ότι ο Ζαχαριάδης έβλεπε παντού τροτσκιστικό δάκτυλο. Ο Χρυσόστοφ, κατά τον Ζαχαριάδη, ήταν ένας καμουφλαρισμένος τροτσκιστής, η ηγεσία του Κ.Κ. Κίνας εγκαλείται από τον Ζαχαριάδη για μικροαστισμό και για τροτσκιστικές παρεκκλίσεις, ενώ στην Ελλάδα υπήρχαν «τροτσκιστικές συμμορίες» τις οποίες συνέτριψε και διέλυσε.

Δυστυχώς στην Ελλάδα, παρά την παγκόσμια κατάρρευση των μαρξιστικο-λενινιστικών δοξασιών, ασκεί εξουσία η πρώτη φορά «αριστερά», που κατά τον Χατζηπροδρομίδη «είναι μια μορφή λενινο-σταλινικής αριστεράς, η οποία παρότι δρα εκτός τόπου και χρόνου έχει για στόχο τον έλεγχο όλων των κέντρων εξουσίας. Αλλά οι προϋποθέσεις για αυτό δεν υπάρχουν. Χωρίς στήριγμα στον παγκόσμιο χώρο, μια χώρα ενταγμένη στην Ευρωπαϊκή Ένωση και χρέη εκατοντάδων δισεκατομμυρίων, η απειλή της ότι θα ανατρέψει το παγκόσμιο σύστημα προκαλεί γέλιο».

Αναλύοντας την περίπτωση του ΣΥΡΙΖΑ ο συγγραφέας επισημαίνει ότι «ο ΣΥΡΙΖΑ δεν είναι κάτι καινούργιο στο χώρο της αριστεράς. Είναι κάτι απ’ τα κατάλοιπα του λενινο-σταλινισμού, του μαοϊσμού και του Τσάβες. Ταυτόχρονα έχει την πρωτοτυπία ενός “αριστερού εθνολαϊκι-

⁸ Πέτρος Ανταίος, *Νίκος Ζαχαριάδης, Θύτης και Θύμα*, εκδ. Φυτράκης, 1991, σελ. 302.

σμού”⁹ που χρησιμοποιεί όλα τα μέσα για την κατάκτηση και τη διατήρηση της εξουσίας ακόμα και με την ψευδομένη ακροδεξιά. Είναι μια “αριστερά” χωρίς στρατηγική αλλά με ποικιλόμορφες τακτικές που δεν υποτάσσονται σε κάποια ιδεολογία. Ο ΣΥΡΙΖΑ λειτουργεί με μια φτώχη, τετριμμένη, ανιαρή και απαίδευτη απολογητική, για μια εξουσία που είναι ασταθής σε ένα εχθρικό διεθνές περιβάλλον. Τα ιδεολογικά δάνεια από όλους τους χώρους της “αριστεράς” και του εθνολαϊκισμού ενισχύουν την προώθηση των δημαγωγικών θέσεων αλλά είναι κοινός τόπος... Οι ιστορικά κενές φράσεις, που εκφράζουν διανοητική καθυστέρηση, ότι ο ΣΥΡΙΖΑ έχει στόχο να αλλάξει απ’ τα θεμέλιά του το ευρωπαϊκό οικοδόμημα, δείχνουν έναν παιδικό βερμπαλισμό που θα ήταν αστείος αν δεν κυβερνούσε τη χώρα».

Πρόκειται για ένα βιβλίο πολύτιμο για τη συλλογική αυτογνωσία. Ένα βιβλίο που αξίζει να διαβαστεί.

⁹ Ανδρέας Πανταζόπουλος, *Ο αριστερός εθνικολαϊκισμός – από την αντιπολίτευση στην εξουσία*, Επίκεντρο, 2016.